

TEMATIK VA PARKLAR VA ULARNING TURIZMDA TUTGAN O'RNI

Aliyeva Fazilat Bahodir qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Annotatsiya: mazkur maqolada tematik parklarning kelib chiqishi, ularning turizm sferasidagi o'rni, tematik parklardan olinadigan yillik daromad va shu kabi mavzular tahlil qilingan.. Qolaversa, yangi O'zbekistonda dunyo parklari bilan tenglasha oladigan tematik park bunyod etish va yosh turistlarni yurtimizga jalb qilish orqali turizm sohasini yanada rivojlantirish fikri batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tematika, turizm, Yangi O'zbekiston, yosh statistikasi, daromad, parklar, ko'ngil ochar, Disneyland, attraksion, amerikancha gorka.

Kirish. Biz hozir jadal rivojlanayotgan raqamli dunyoda yashamoqdamiz. Insonlarning ehtiyojlari, shu jumladan sayohat qilishga bo'lgan ehtiyojlari kundan kunga ortib bormoqda. Shuning uchun dunyoning Turizm rivojlangan mamlakatlari bu soha ortidan katta foyda olmoqdalar va bu YAIM¹ ning sezilarli darajada katta qismini tashkil qilmoqda. Shu jumladan dunyoning turizm sohasidagi gegemon davlatlari turizm orqasidan kun kechiryapti desak ham bo'ladi. Ahamiyat bering bu davlatlarning har birida eng kamida bittadan tematik parklari bor. Keling endi nima uchun tematik parklar kerak degan savolni beraylik. Ota bobolarimizga rahmat o'z davrlarida buyuk inshootlar barpo ettirishgan, bugungi kunda "Ziyorat turizmi" deb ataluvchi turizm yo'nalishiga bevosita katta hissalarini qo'shib ketishgan. Ammo yosh avlod va o'smirlar, xususan san'at va tarixdan uzoq bo'lgan aholi qatlami uchun bu yo'nalish qiziqarli bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun ham ko'ngil ochar maskanlar bu sohaning ajralmas b'lagi bo'lishi kerak. Ahir kelajak va katta daromad yoshlarning qo'lida. Hozirgi kunda AQSH valyutasi davlatlarning iqtisodiyotida eng qadrlil narsaga aylangan. Turizm orqali esa chet eldan kirib kelayotgan aksariyat sayyohlar o'zlari bilan AQSH valyutasini olib kirib, o'z xohishlari bilan davlatga topshiradilar. Bu esa o'z o'zidan davlat iqtisodiyotiga irmoqlar jam bo'lib daryodek foyda olib keladi. Bu

sohaning fishkasi esa – yaxshi xizmat ko'rsatish orqali mijozdan maksimal pul va foyda ushlab qolish demakdir.

¹ - **Yalpi ichki mahsulot** — umumiy qabul qilinish qisqartirilishi hamda makroiqtisodiy ko'rsatkich, bu bevosita har bir yilning oxirgi mollar va xizmatlar aks ettiruvchi bozor qiymati (ya'ni, bevosita iste'mol uchun mo'ljallangan). Shuningdek, YIM iqtisodiyot davlatlar hududining hamma sohalarida iste'mol qilish uchun yil davomida ishlab chiqarilgan hisoboti, milliy jihozlar ishlab chiqarish omillari ishlatilgan qat'iy eksportning jamg'armalari hisoblanadi.

Tematik parklar tarixi. Tematik parklarning ajdodlari Yevropada 1300-1600 yillarda bo'lib o'tgan Renessans davridan avval paydo bo'lgan. Tematik festivallar odatda diniy bayramlar va yeg'im-terim atrofida markazlashgan bo'lib, odamlar oziq-ovqatdan bahramand bo'lish va uzoq yerlardan olib kelingan ekzotik buyumlardan hayratda qolish uchun yig'ilishgan. Agar siz karusel uchishni xohlasangiz, savatda o'tirib, zamonaviy karuselning birinchi ajdodi bo'lgan ustun atrofida joyingizda turgan holda aylanar edingiz. Qo'l ko'zi koordinatsiyasi o'sha ilk o'yinlar orqali sinovdan o'tkazildi. Haloyiq mana shu manzarani o'z ko'zi bilan ko'rish va zavqlanish uchun yeg'ilar edi.

18-asr o'rtalaridan aholining o'rta qatlamini jalb qilish uchun ko'ngil ochar hiyobonlar ochila boshladi, qaysiki kirish va undan bahra olish uchun uncha katta bo'lmagan mablag'ni talab etgan. Shahar aholisi bo'sh vaqtini va ortiqcha pulini shu yerda sarflashga tayyor bo'lgan. Bora bora bu kabi joylar aholining har kungi hayotida ko'rmaydigan hodisalari, har kuni kiymaydigan kiyimlari, artistlarning eng nodir mehnatlari namoyish qilinadigan, aktyorlar, janglyorlar, akrobatlar chiqish qiladigan joyga aylandi. Bir so'z bilan aytganda, ular bu yerga kelsalar o'zga olamga tushib qolganday bo'lar edilar.

1700- yillarga kelib ko'ngil ochar parklar g'oyasi okeanlar osha Amerikaga yetib bordi va dunyodagi eng birinchi karuselni o'z ichiga olgan park barpo etildi.

Ko'ngil ochar bog'larning gullab yashnashi. 1800-yillarning istirohat bog'lari bugungi kunda biz bilgan va sevgan hayajon izlovchi tematik parklariga yanada yaqin

o'xshash ko'ngilochar joylarga yo'l ochdi. Trolleybus kompaniyalari har oy elektr energiyasi uchun to'g'ridan-to'g'ri haq to'lagani uchun odamlarni eng yuqori soatlardan tashqarida trolleybuslardan foydalanishga yo'ldan ozdirishlari kerak edi. Ular odamlar kechqurun va dam olish kunlari trolleybuslardan foydalanishlari uchun kichik aravalar, piknik maydonlari va o'yinlarga ega kichik bog'lar qurishdi. Yaxshi o'ylangan temir yo'l liniyasi natijasida paydo bo'lgan eng mashhur o'yin-kulgi hududlaridan biri Koney oroli edi. Uzoq haftalik ish va maktabdan so'ng, oilalar Koney orolini yozda dengiz qirg'og'iga qochib qutulishning arzon usuli deb hisoblashgan. Tashrif buyurganlarni quvontirish uchun aravalar, o'yinlar, folbinlar va ko'cha tomoshalari paydo bo'ldi.

1884-yilda "Switchback Gravity Pleasure" LaMarcus A. Tompson tomonidan ixtiro qilingan va AQShda birinchi "amerikancha gorka"ga aylangan. Amerikancha gorka maksimal tezligi soatiga 6 kilometrdan biroz kam bo'lib, balandligi 50 metrda yuqoriga ko'tarilgan, ammo o'sha paytda bu attraksionni minish hayajonli edi, ayniqsa bunday narsani hech qachon boshdan kechirmaganlar uchun.

Amerikancha gorka tadbirkorlarni bugungi kunda ham aravallari va o'yinlari bilan mashhur bo'lgan Koney orolida ko'p parklar qurishga ilhomlantirdi. Koney oroli o'yin-kulgi bog'ida sayr qilish uchun xabga aylandi - zamonaviy attraksionlar ko'pincha ixtiro qilinib, boshqa joyda qurilgan, so'ngra Koney oroliga yuborilgan. Odamlar dam olish kunlarida do'stlari va oila a'zolarini yig'ib, temiryo'l orqali tashqi qishloqlardan kelib, aravalar o'rtasida hot dog yeyishar va butun tashvishlarini unutishar edi.

Koney oroli muvaffaqiyatni boshdan kechirar ekan, Chikago ham o'yin-kulgilari bilan mashhur bo'lib borayotgan edi. 1893 yilda arxitektorlar va dunyoning turli burchaklaridan kelgan mehmonlar ishtirok etgan festival bo'lgan Kolumbiya ekspozitsiyasiga mas'ul bo'lganlar Eyfel minorasiga raqobatlashish uchun yetarlicha ajoyib narsa yaratishga intilayotgan edilar. Bu nishon bir necha yil avval namoyish etilgan edi. Shuning uchun dunyoning birinchi Ferris g'ildiragi Kolumbiya ekspozitsiyasida birinchi bo'lib sinovdan o'tdi. Bu uning ichida 1,4 milliondan ortiq mehmonlarni qabul qilgan aravaning 264 metrlik begemoti edi. Ekspozitsiya,

shuningdek, imzo ranglari, shriftlar va ixtiyoriy dizaynlar ma'lum bir o'yin-kulgi bog'iga xos bo'lishi g'oyasini birinchi bo'lib o'tkazdi.

Tematik parklar har kungi hayotimizdan qochib, ertaklar olamida yashashimizga imkon beradi. (Chantae Reden)

O'yin-kulgi bog'i sanoati 1900-yillarning boshida avj oldi. 1920 yilga kelib mamlakat bo'ylab yuzlab parklar mavjud edi. Sanoatlashtirish va yanada samarali transportning ko'payishi ishchilarga kamroq vaqt ishlashga imkon berdi, bu esa ularga ko'ngilxushlik va fantaziya olamlariga qochib qutulish uchun ko'proq vaqt berdi. Attraksion muhandislari amerikanacha gorkalarni qurish uchun shoshilishdi va muhandislar o'rtasidagi raqobat shiddatli bo'ldi. "Eng baland", "eng tezkor" va "eng uzun" kabi ustunliklarga to'la reklamalar odamlarni har bir bog'ga jalb qilishga urindi"

Garchi bugungi kunda parkga ketayotganlar rohat-farog'atni yodda tutib kiyinishga moyil bo'lishsa-da, 1900-yillarning boshida ushbu bog'larga kirayotganlar ko'pincha bashang kiyingan. Bu juda norasmiy ish edi. Bundan tashqari, o'sha davrning deyarli barcha amerikanacha gorkalari temirdan emas, balki yog'ochdan qurilgan, shuning uchun yo'lovchilar har safar yon bag'irdan pastga tushganda o'rindiqlaridan levitatsiya qilayotganida titroq va dahshatli tovushlar bo'lardi.

Buyuk Depressiya² global iqtisodiyotda iqtisodiy inqirozga sabab bo'ldi, bu esa dunyo bo'ylab yuzlab tematik bog'larining yopilishiga olib keldi. Ikkinchi jahon urushi 1939 yilda yuz berdi, bu esa keyingi eng yaxshi attraksionni qurishdan ko'ra, urush paytidagi harakatlarga vaqt va mablag' sarflash kerakligini anglatardi. Garchi ba'zi odamlar kundalik hayotning og'ir haqiqatidan dam olish sifatida tematik bog'lariga tashrif buyurgan bo'lsa-da, bu soha o'tgan o'n yilliklarda boshidan kechirgan muvaffaqiyatga erishishga harakat qildi.

Baby boomerlar³ 1944 yilda boshlangan va undan keyin bolalar uchun qulay tematik bog'larining paydo bo'lishi. 1950-yillarga qadar o'yin-kulgi bog'lari har xil yoshdagi oilalarga faqat yosh bolalarga mo'ljallanganlari kam edi, ammo keyin Artur Fritz "Kiddieland" nomli bolalar uchun maxsus tematik park g'oyasini ilgari surdi va

tematik parklar zanjirli tarmog'ini yaratdi. Shundan keyin boshqa parklar orasida ham bu g'oya keng tarqaldi.

1950-yillarning o'rtalarida Disneylend millatning aniq mavzu atrofida markazlashgan birinchi yirik bog'i sifatida paydo bo'ldi. Mavzu bog'i ishlab chiqaruvchilari o'z bog'larini Yovvoyi G'arb va dinozavrlar kabi mavzular atrofida markazlashtirganlarida pulni pulga urishdi.

Garchi suv gorkalari o'n yildan beri atrofda bo'lgan bo'lsa-da, mamlakatning sevimli yozgi o'yin-kulgilari - o'yin-kulgi bog'lari va hovuzga sho'ng'ish uchun borish - 1980-yillarda mavzu bog'larida birlashtirildi. 1989 yilda "Baywatch"⁴ taqdimoti bo'lib o'tganida, tashrif buyuruvchilar qutqaruvchilarning maxsus qizil cho'milish kostyumlarini ko'chirib olgani sababli, yorqin qizil suzish kiyimlari urfga kirdi. Shu tariqa aqua parklar vujudga keldi va dunyoning boshqa turli mavzudagi parklari rivojlanishiga zamin yaratildi.

Boshqa nuqtadan qaraganda yuqoridagi nazariyaga asoslanadigan bo'lsak, Rimliklarning o'zlarining Kolizeylari bilan "Ilk ko'ngil ochar maskan Rimda edi" degan da'volari to'g'ri. Chunki bu kabi maskanlar asosan diniy marosimlar o'tqazish yoki tomoshalar joyi sifatida xizmat qilgan va aynan Kolizey rimliklar uchun gladiatorlar jangini tomosha qiladigan joy, aktyorlar va masxarabozlar hunarlarini ko'rsatadigan sahna va opera ijrochilari uchun ijodlarini namoyish qiladigan ulkan sahna edi.

² **Buyuk Depressiya** — 1929-yil 24-oktyabrda AQShda fond bozorining qulashi bilan boshlangan va 1939 — yilgacha davom etgan global iqtisodiy inqiroz (eng keskin davr 1929—1933 yillarni o'z ichiga oladi). [1930-yillar](#) odatda **Buyuk Depressiya davri** hisoblanadi.

³ Baby boomers - bu 1946 va 1964 yillarda tug'ilgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan atama

⁴ 1989-2001 yillarda mashhur bo'lgan Los-Anjeles okrugi, Kaliforniya va Gavayi sohillarini qo'riqlaydigan qutqaruvchilar haqidagi serial.

Tematik parklardan qanchagacha daromad olsa bo'ladi? Tematik parklar turli hil qo'shimcha xizmatlari orqali daromad qilishadi. Masalan, kirish haqi, attraksionlar ijarasi, ovqat va ichimliklar, turli hil pulni so'rib oluvchi o'yinlar (tir, nayza uloqtirish deganlaridek) va parkovkalar.

Kirish haqi- aksariyat bog'lar uchun kirish pullik. Arzimas dollarlardan tortib \$100 gacha bo'lganlari bor. Narxlar esa parkning obro'si, kattaligi va attraksionlari mashxurligiga qarab oshib boradi.

Attraksionlar ijarasi- bitta attraksionda bir kishi tahminan 10 daqiqa vaqt ketqazadi. Va bu 10 daqiqa ichida attraksionda kamida 10 kishi bo'ladi. Va har bir kishi uchun ijara haqi eng kamida \$5 dan bo'ladi.10 daqiqa ichida kamida \$50? Menimcha yomon narx emas.

Oziq ovqat va ichimliklar- hammaning og'riqli nuqtasi bu yemish bo'lsa kerak. Parkka keldik keldik tansiq taom yeb ketmasak bo'lmas. Qolaversa bolalar har narsani ko'rib harhasha qilishadi olib berishga majbursiz. Jonivor mineral suvni uyingizda mensimay parkdan 5 baravar qimmatga sotib olishga ham majbursiz.

O'yinlar- siz hech narsa yutib olmasangiz ham shunchaki urinishingiz uchun \$100 yo'qotganingizni bilmay qolasiz. Sabringiz tugagunicha urinish va \$100? Men sabringiz tugashini kutgan bo'lar edim)

Parkovka- odamlar havfsiz yerga mashinasini qo'yib ketish uchun istalgan narxga rozi chunki mashina ularning dastyori. Soatiga parkovkalar necha pul? Va odamlar parkda o'rtacha necha soat yo'qolib ketishadi? Ha albatta kamida \$40 parkovkalarga ketadi.

Disneylend yiliga taxminan \$ 18 + milliard daromad keltiradi. Tematik park ba'zi joylarda yiliga 365 kun ochiq bo'lib, uning kundalik bilet sotish o'rtacha 11 million dollardan 20 million dollargacha. Bundan tashqari, Disneylendni o'z bog'lari, tajribalari va mahsulotlari segmenti doirasida o'z ichiga olgan The Walt Disney Company 2022 yil 1 oktyabrga qadar bo'lgan moliyaviy yil uchun umumiy daromadlar 82,7 milliard dollarni tashkil etganini ma'lum qildi, bu avvalgi yilga qaraganda 23% o'sishni

bildiradi². Shuni yodda tutingki, bu raqam nafaqat Disneylend, balki Disneylendning barcha operatsiyalarini qamrab oladi.

Merlin ko'ngilochar bog'i va COVID-19 Bunday sanoatdan kutilganidek, mavzu va o'yin-kulgi bog'i sektoriga koronavirus (COVID-19) pandemiyasi jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Merlin Entertainments'ning daromadi 2010-2019 yillarda tobora o'sib bordi va taxminan 1,7 milliard Britaniya funtiga yetdi, 2020 yilda 630 millionga qulashdan oldin. Keyingi yili qisman tiklanish sodir bo'ldi va daromad 1,3 milliard funtga yaqinlashdi. Shunga o'xshash tendentsiya tashrif buyuruvchilar sonida kuzatildi. . Britaniya kompaniyasi tomonidan qabul qilingan sayyohlar sonida ham shunga o'xshash holat kuzatildi. 2019 yilda 67 million qatnashchidan 2020 yilda 23 milliondan kam bo'lmagan miqdorda kamaygan.

Yangi O'zbekistonda tematik park g'oyasi. Avvalo tematik park bunyod etish uchun shahar shovqinlaridan holi va tabiiy chiroyli landshaftga ega bo'lgan joy kerak. Nega yo'q?! Ahir bu kabi maskanlar yurtimizda yetarli darajada. So'ngra esa xavfsizlik jihatidan jahon standartlariga javob beradigan attraksionlar va marketing jihatdan puxta o'ylangan biznes rejasiga ehtiyojimiz bor. Yurtimizda shu kabi noyob g'oyalar jamoatchilik tomonidan qo'llab quvvatlaniladi va investitsiya kiritiladi. Bir o'ylab ko'ring-a yurtimizda ilk bor katta masshtabdagi tematik park insho etiladi. Va O'zbekistonimiz ham dunyoning turizm sohasidagi yetakchi davlatlari qatoriga kiradi.

Qurilajak tematik park iqtisodiyotimizga katta foyda olib kelishi bilan birga yurtimizga yosh turistlarni jalb qilish va ko'proq foyda olishga asos bo'lar edi. Yurtimiz faqat ziyorat turizmiga tayanibgina qolmasdan, turizmning boshqa sohalarida ham o'zining yuksak salohiyatini namoyon etgan bo'lar edi.

Xulosa. Hulosa qilib aytganda, ekstremal turizm, o'yin-kulgi va parklar yosh turistlarni jalb qilishning eng yaxshi vositasi deb o'ylayman. Bu kabi sharoitlarni yaratibgina qolmasdan, ularni samarali reklama qilish va kuchli marketing g'oyalarini o'ylab chiqish ham kerak. Chunki turizmning har qanday shakli bilan kirib kelgan turist o'sha davlatning diqqatga sazovor joylariga tashrif buyurmay ketmaydi. Xususan, ishdan tashvishlardan charchab biroz bo'lsada ko'ngil yozish uchun va ertaklar,

multifilmlar olamiga sayohat qilish uchun tematik parklar ayni muddao bo'lar edi. Qolaversa, MDH davlatlari ichida misli ko'rilmagan tematik park bo'lsa, nur ustiga a'lo nur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI;

2. Sayt : www.royalcaribbean.com/guides/the-amazing-amusement-park-history
3. Sayt: Wikipedia
Sayt : <https://statista.com>
4. Sayt: www.forbes.com
5. Sayt: magicguides.com